

KULTURNE CRTICE IZ STAROG ZAGREBA

Prisega Turčina pred zagrebačkim magistratom. — Prva lutrija u Zagrebu. — Nagrade za otkriće kamenog ugljena. — Antun Frohmüller; portretista 1780. — Prvi zrakoplov u Zagrebu g. 1789. — Kirurška škola u Zagrebu 1812.

Već u XVIII vijeku često su dolazili u Zagreb turski trgovci iz Bosne i Srbije, te ovamo donášali raznu robu, naročito čilime, koprene, pojase itd. pak i razne stvari izgrađene iz kože, te razne fine vrsti koža, naročito safijan i kordoran. Neki od ovih trgovaca su pače i stalno boravili u Zagrebu, a ima slučajeva, da su se i pokrtili i u Zagrebu pooženili. Tako neki Karlo Soptić-Maglić, koji je imao i kuću u predgrađu zagrebačkom. Njegova žena bila je Ana Marija Terczy. S ovom je stajao u trgovačkom vezu Turčin Hadži Mustafa, koji je g. 1759. imao položiti prisegu pred zagrebačkim magistratom u nekom sporu sa Softićkom. Taj 46-godišnji Turčin položio je za dokaz svojih izjava ovu prisegu po svom zakonu: »Valaha Bilaha Talaha, tako mi svetca Muhameda, i njegova zelena barjaka i kornja Buraka, na kome svetac jahao, i tako mi knjige Amalie i Alkorana i sablje sultipikana, i sirie suprie, pri koje hoću na onaj svet, i ako se ja krivo zakunem, izgubio viru Muhamedovu, i da ja pravi Turčin nisam«.

God. 1752. podijelila je kraljica Marija Terezija Oktaviju Cataldi, dozvolu, da može u njezinim nasljednim zemljama uvesti lutriju, t. z. »Lotto di Genua«, i tu lutriju tamo držati kroz deset godina. Kad je taj rok bio na izmaku, zamolio je Cataldi dvorsku komoru, da tu lutriju i na daljnjih osam godina vodi, i da ju može uvesti i u Ugarskoj i Hrvatskoj. To mu je kraljica dozvolila 26. marta 1762. pod slijedećim uvjetima: Dozvoljava mu se zavesti lutrijske kolekture u svim gradovima o vlastitom njegovom trošku i na vlastitu pogibelj, dok se drugomu ova povlast ne će podijeliti. Cataldi ne smije ovu povlast drugomu izručiti, te može po-

volji držati vučenja brojeva u sporazumu sa gradskim magistratima. Tamo može držati svoje kolektore i činovnike te dopisnike. Impresarij i činovnici uživati će ista prava, kao ostali komorski činovnici. Ovi imaju točno svoje dužnosti vršiti, inače podpadaju pod kaznu. Cataldi može urediti svoje tiskare, u kojima će tiskati srečke i izkaze o vučenim brojevima. Cataldi i lutrija stoji pod kraljevskom zaštitom. Kod vučenja ima biti nanočna komisija od 4 lica sa strane gradskog magistrata. Brojke imaju vući siromašne ali čudoredne djevojke, i to pet brojki, a za svaki vučeni broj dobiti imaju 30 for. Cataldi ima položiti jamčevinu od 300.000 for. kod bečke banke.

Taj privilegij dan Cataldu, pripočeo je ban grof Franjo Nadažd magistratu grada Zagreba 7. aprila 1762. — Tako je grof Cataldi uredio i u Zagrebu kolekturu lutrije.

Lutrija na brojke potiče iz Genove, gdje je u slučaju propunjivanja velikoga vijeća uzelo se 90 imena, između kojih su se 5 vukla. To je dalo povoda, da su se tamo ljudi kladili za pojedina imena. Kasnije su uzimani brojevi 1—90, i tako se razvila iz toga lutrija.

Kameni ugljen počeo se već u IX vijeku u Engleskoj rabiti, u Njemačkoj u XII., dok je već 1500. počeo se u velike eksploatirati. U Hrvatskoj imamo mjesta o nalazima kamena ugljena već na početku XVIII vijeka, a jedan podzemni požar kod Lepavine polovinom XVIII vijeka pripisivao se je djelu pakla! Češki rudarski maštar Adam Vencel Rombaldi de Hohenfels posvetio se je oko g. 1760. istraživanju kamenoga ugljena i treseta. Naro-

čito se je bavio tresetom i uporabom ovoga, upozoravajući na istraživanja opata Jemicha u Würtembergu, koji je iz treseta vadio salitru i neko ulje. Njegovom pobudom poslala je ugarska komora g. 1768. okružnicu, koja je stigla i na grad Zagreb, u kojoj se upozorava na kameni ugljen (carbones bytuminosi, vulgo Stein-Kohlen), te obećaje svakomu, koji nadje nalaze ugljena nagradu od 50 for.

Kako nam pričaju stara pisma, bilo je od vjekada u Zagrebu raznih slikara domaćih i stranih. Tako nalazimo g. 1780. tu i nekog Antuna Frohmüllera »portretnog slikara«. Pošto drugoga zvanja nije imao, to držimo, da je u Zagrebu našao dovoljno zaslužbe jer su se i onda, kao i danas ljudi rado dali slikati. Ta u Zagrebu je bilo dosta plemića i bogatih trgovaca i gradjana, koji su rado nešto žrtvovali, da si svojom slikom urese kuću.

Odakle je bio Frohmüller, ne znamo, znamo samo, da je imao brata Ivana, koji je bio u Grazu brijački pomoćnik. Dali se je od njega sačuvao koji portret ne možemo ustanoviti, što bi svakako bilo vrlo zanimljivo.

Čini se, da je Frohmüller imao i priličan imetak. Umro je 18. novembra 1780. u župi sv. Marka, a pokopan je u ruci crkve sv. Marka. Umro je neoženjen.

Kad je njegov brat Ivan doznao za njegovu smrt, obratio se je putem gradškoga magistrata na zagrebački magistrat, tražeći nasljedstvo »znatnoga imetka« svoga brata. U koliko nam je poznato pribavio je zagrebački magistrat kuratora ostavine, i ostavina je pronadjena u Zagrebu.

God. 1789. u decembru došao je u Zagreb neki Karlo Mazarović, podanik mletački iz Boke Kotorske te je 13. XII. zamolio bana Franju Bulassu, da mu se dozvoli u Zagrebu prirediti dva uzlijeta sa zrakoplovom. On je, kako se je iskazao takove uzlijetu upriličio po raznim mjestima u Češkoj, Bavarškoj, Austriji i Stajerskoj. Nje-

gov zrakoplov bio je udešen od papira bio je visok 30, a širok 20 stopa. Na zrakoplov mogla se pričvrstiti i mala ladjica, u kojem se je mogao dići u »nevjerojatne visine«.

Ban je tu molbu poslao na mnijenje gradskom magistratu, uz opasku, da se uvažuje postojeći propisi pogledom na sigurnost od vatre i život ljudski. Magistrat je sve tačno proučio, te uzevši u obzir sve opreze, izjavio se za produkcije, ali uz uvjet, da daje jednu četvrtinu čitavoga dobitka kazališnoj družini Ivana Weilhamera, koja je tad u Zagrebu priredjivala njemačke predstave. Ban je to odobrio 15. XII. Tako je Zagreb vidio prvi zrakoplov 1789.

Nadriliječništvom bavile su se u Zagrebu od vjekada razne osobe. Ma da to bijahu pristupi ljudi, ali bijahu upućeni u neke tajne domaće lijekove, kojima su često polučivali znatne uspjehe. Ako se samo sjetimo natrag kojih trideset godina, na neku gospodju Schober na Jelačićevom trgu, koja znala liječiti očne bolesti, i mnogoga valjano izliječila, onda ne smijemo na prečac ovakove »doktore« odsuditi. A što je opet Nemčica ispod Kalnika mnogo dobra učinila liječenjem od bjesnoće. Tako je u Zagrebu živila pod konac XVIII vijeka u Vlaškoj ulici neka Sukalička, koja je znala liječiti rane. God. 1799. trpio je od rane Ivan pl. Čačković, »husar pri harmic«, i on se je podvrgao njezinom liječenju. Kad je ozdravio izdao joj je i svjedodžbu koja glasi: »Ja zdola potpisani valujem, da Szukalichka vu Vlaski-Vulici stojeća od ran, koje dugo vremena terpel jes, zvrachila, onoga dugovanja predi, koja god jesem čul, jesem se vrachil, i nikaj mi nije pomoglo, zeznajući ja tu ženu, vtekel sem se, i meni srečno od mojih nevolj, koje imal sem na nogah, zvrachila vu kratkom vremenu, z tem atestiram. Vu Zagrebu dana 30. meseca decembra 1799. Ivann Chachkovich, husar pri harmici (m. p.) —